

INTERPRETAREA ETNICĂ ÎN ARHEOLOGIA SOVIETICĂ. ASPECTE TEORETICE

Cercetarea moștenirii lăsate de arheologia sovietică atât sub aspect practic cât și teoretic prezintă nu doar un interes istoriografic. Paradoxul dezvoltării pe plan teoretic al acestei arheologii constă în prezența unui șir de studii și dezbateri aprinse în publicațiile științifice, care cu regret nu și-au găsit un ecou larg și aplicare în cadrul cercetărilor materialului factologic. O asemenea situație o prezenta și etnografia, a cărei importanță pentru interpretările în arheologie nu poate fi pusă la îndoială.

Problema interpretării etnice în arheologia din fosta URSS a prezentat o interesantă evoluție de controverse, fiecare din ele condiționate de volumul de material pus la dispoziția teoriei, perspectivele analizei, și desigur de paradigma timpului, care nu întotdeauna era respectată și chiar camuflată. Interesul pentru procesele de etnogeneză și migrații, problema conținutului culturii arheologice, acestea au fost unele din mulțimea imperativelor ce au sporit interesul pentru interpretările etnice în arheologie.

Corelația „cultură arheologică – etnos” a dominat așa numita concepție „cultural-istorică” care interpreta, de cele mai multe ori, culturile arheologice drept expresii ale popoarelor (grupurilor etnice) din trecut. Formulată încă din sec. XIX, prin metoda „etnoistorică directă” a lui Jan Erazim Vocol și Oscar Montelius, această abordare a culminat în prima jumătate a secolului XX prin operele lui G. Kossina și V.G. Childe. Această perioadă pune bazele unor discuții controversate privind reflectarea etnicului în materialul arheologic, a căror actualitate este pe de parte de a fi depășită. Destinul dramatic al teoriei lui G. Kossina, numeroasele pericole pe care le poartă interpretările etnicizante în arheologie, nu au exclus de pe ordinea zilei a arheologiei mondiale necesitatea elaborării unor metodologii speciale în acest sens.

În istoriografia sovietică studierea problemei preia o intensitate deosebită în primele trei decenii de după cel de-al doilea război mondial. Perioada cuprinsă între anii '40-'60 ai secolului trecut este timpul în care soluționarea problematichilor etnice în baza surselor arheologice determina, în mare măsură, aspectul arheologiei ca știință (Ганжа 1987, 137).

Desigur, abordările etnicizante în arheologia sovietică n-au lipsit și în anii '20, în care reflectarea etnicului prin culturile arheologice era un fapt prestabilit. Cu atât mai mult în această perioadă era prematur a vorbi despre elaborarea unor concepții științifice despre etnicitate și grupuri etnice. Acestea i-a urmat perioada anilor '30, caracterizați printr-o intensificare a ambițiilor „globale” a arheologilor sovietici. Tendința de a elabora o caracteristică generală și „logică” a dezvoltării istorice din preistorie submina mult obiectivele particulare ale științei arheologice, în plus, insuficiența materialului empiric o lipsea de valoare științifică (Ганжа 1987, 142). În asemenea condiții era și natural ca problematica etnică să fie ignorată.

În perioada imediat postbelică, dezbaterile asupra problemelor naționale și a celor de etnogeneză, drept replică teoriilor rasiste, au „invadat” sfera politică și intelectuală a popoarelor slave și anglo-saxone în special. URSS nu a prezentat o excepție în acest sens, mobilizând o bună parte din lingviști, arheologi, etnografi și antropologi la elucidarea problemelor de etnogeneză și istorie etnică. Lucrările arheologilor sovietici înserează tot mai insistent noțiunea de etnos drept categorie științifică. Într-un studiu recent, P.M. Dolukhanov aprecia această schimbare de accente în arheologie, drept o renunțare la paradigma marxistă, dominantă în anii '30 și revenirea la cea cultural-etnică (Dolukhanov 2005, 333). Relevantă în această privință este lucrarea lui M.I. Artamonov, care sugerează că aspectele etnice pot fi reflectate și de elementele culturii materiale, inclusiv, în timp ce cultura arheologică prezintă un ansamblu de indici de ordin etnografic. Astfel, aceasta reconstituie, la sigur, o formațiune etnică din trecut (Артамонов 1949, 10-11). Diferențierea aspectelor culturale întrunite în culturi arheologice sincrone este echivalată de M.I. Artamonov cu diferența între grupuri etnice, în cadrul culturii cărora ar fi suficiente trăsături care să le deosebească reciproc (Артамонов 1949, 12). Astfel, istoria culturilor arheologice prezenta o istorie a comunităților etnice (Ганжа 1987, 142), fără a se face precizarea când, unde și care „trăsături suficient” realizează diferența între ele, mai ales pentru preistorie.

Este important, credem, să amintim un articol semnat de etnograful S.A. Tokarev în același an, unde participarea arheologiei la reconstituirea etnogenetice este privită mai complex. Autorul realizează o analiză critică a metodelor de cercetare a procesului de etnogeneză, punând accent pe critica surselor și necesitatea colaborării izvoarelor arheologice, lingvistice, antropologice și etnografice. Cu regret, această chemare, repetată ulterior în zeci de studii, nu a cunoscut o realizare practică.

Era de la sine înțeleasă complexitatea provocată de caracterul „arheologizat” al vestigiilor culturale ce reprezintă o parte a unei culturi non-funcționale, „separate” de purtătorii săi. Etnologia aducea argumente suficiente că, pe de o parte o cultură materială comună poate corespunde mai multor comunități etnice diferite, iar pe de alta același etnos poate împărtăși tipuri de cultură materială diferită (Токанев 1949, 20). Etnia nu se caracterizează decât printr-o multitudine de criterii, constituind un complex de particularități ale vieții de zi cu zi, ale cul-

turii materiale și spirituale, ce s-au conturat în procesul evoluției istorice. Analiza originilor unei etnii, deci, ar necesita o elucidare a tuturor acestor particularități, stabilindu-li-se geneza și evoluția. În așa fel, etnologia, știința care studiază în special particularitățile etnice ale comunităților umane, urmează, secondată de arheologie și alte domenii istorice, să aleagă o abordare mai convingătoare pentru chestiunea etnogenezei fiecărui popor în parte (Токпев 1949, 36). Aceste idei, actuale astăzi în contextul interesului crescând față de cercetările etnoarheologice, nu și-au găsit probabil în acea perioadă baza factologică.

Un pas decisiv în legitimarea metodologică a concepției despre conținutul etnic al culturii arheologice l-a constituit definiția lui A. Ia. Briusov dată acesteia:

„Prin cultură arheologică înțelegem unitatea monumentelor arheologice existente într-un cadru cronologic și teritorial delimitat”, unitate exprimată atât în „asemănarea apropiată a tipurilor uneltelor de muncă, veselei, armelor și podobabelor... construcțiilor și riturilor funerare”, cât și în „transformarea uniformă a acestora pe parcursul timpului (continuitatea tipurilor fiind condiționată de transmiterea experienței din generație în generație)...” Această unitate se manifestă, mai ales în astfel de detalii cum ar fi decorul, forma specifică a vaselor, particularitățile specifice ale anumitor obiecte și deprinderile tehnologice (Брюсов 1952, 20). Astfel, culturile arheologice reflectă, în viziunea cercetătorului, particularitățile culturii unui grup etnic sau de comunități tribale înrudite „începând cu perioada de înflorire a orânduirii gentile, din epoca neolitică și cea a bronzului” (Брюсов 1952, 20). Această ultimă precizare exprimă dezinteresul multor arheologi să caute originea relațiilor etnice în paleolitic.

Definiția lui A. Ia. Briusov devine clasică pentru așa-numita abordare „etno-complexă” a culturii arheologice, deși nu exclude neajunsurile concepției „indiciilor etnice” a abordării „etnoteritoriale” (Клейн 1991, 149).

În general, către începutul anilor '50, concepția conținutului etnic al culturilor arheologice era îndreptățită de câteva formule teoretice preconceptuate. Acestea postulau manifestarea etnicului inclusiv în particularitățile tehnologiei și a modului de viață, fiind posibilă cercetarea etnosului în baza unor complexe specifice de surse. Asemenea cercetare era facilitată de ideea că orice cultură arheologică corespunde unui etnos concret din preistorie, absolutizând această corespundere pentru neolitic și epoca bronzului, adică „perioada de apogeu a relațiilor gentile” (Ганжа 1987, 143; Клейн 1991, 149).

Un alt punct de vedere, în conformitate cu care cultura arheologică nu reflectă doar etnosul a fost înaintat de cercetătoarea M.E. Foss. În viziunea ei, factorul etnic n-a fost întotdeauna unul determinant pentru unitatea culturală, care, la rândul său, nu reflectă neapărat o oarecare unitate etnică (Фосс 1952, 6-7). Totuși, autoarea nu ezită să stabilească acel indiciu care exprimă factorul etnic în materialul arheologic și anume decorul ceramicii (Фосс 1952, 65, 69-77).

În istoriografie s-a încercat deja o selectare a lucrărilor care propun soluții metodologice pentru „obținerea informației etnice” din sursele arheologice și care

pun în discuție problema evidențierii unui complex de elemente, care facilitează interpretarea etnică (Ганжа 1987, 145-151; Клейн 1991, 145-153).

Una din cele mai răspândite metode, cea a „indiciilor etnicizante”, urmărirea extragerii unor grupuri separate de surse din complexul culturii arheologice, care ar reflecta, pe deplin, specificul etnic (Ганжа 1987, 147). În calitate de „indicii etnicizante” erau înaintate diferite elemente ale culturii arheologice: decorul ceramicii (Фосс 1952, 65, 69-77); ritul de înmormântare (Артамонов 1948, 133, 142); ustensilele din silex (Формозов 1957); piesele și reprezentările de artă (Формозов 1959, 20-21); amenajarea locuințelor (Третьяков 1962, 11); tehnologia confecționării ceramicii (Кожин 1964, 53-58; Кожин 1989, 60-61, 63).

O asemenea abordare de „selecție” a parametrilor „etnicizanți” din materialul arheologic a fost criticată vehement de un șir de cercetători, deoarece ignora practic întregul ansamblu de elemente care constituie cultura (Кнабе 1959, 248-249; Захарук 1964, 15-17). Mai târziu L. S. Klejn avea să asocieze o astfel de atitudine metodologică cu concepția lui G. Kossina, căreia i s-a dedicat expresia ironică „ein Volk, ein Topf”, deoarece aceasta conduce la reconstituirea granițelor unei comunități etnice din vechime doar în baza unui element de cultură materială (Клейн 1991, 147). În același timp, o bună parte de cercetători (Tretiakov, Formozov, Artamonov etc.) care promovau în practică asemenea abordare, se vedeau nevoiți să se conformeze imperativului vremii, declarându-și acordul cu principiul care cerea să se țină cont de întregul complex de date (Клейн 1991, 148).

Selectarea unor „elemente definitorii” avea probabil și o stimulare din partea etnografiei. Astfel, printre manifestările culturale legate de „tradiția etnică” erau enumerate diferite forme de cultură materială și spirituală, din care un rol deosebit l-ar avea registrul de compoziții ornamentale și cel al pieselor de podoabă, cât și alte detalii ce pot reflecta gusturile și obișnuințele estetice populare elaborate pe parcursul secolelor (Токарев, Чебоксаров 1951, 13).

Se încearcă, însă, și o diferențiere temporală a importanței indicilor definitorii în definirea culturilor arheologice. Merită atenție opinia lui P.N. Tretiakov, în conformitate cu care rolul criteriilor ce definesc grupurile etnoculturale variază de la epocă la alta. Astfel, pentru epoca eneolitică și a bronzului rolul central i s-ar atribui decorului ceramic, element care își pierde caracterul obligatoriu și exclusiv de criteriu pentru comunitățile etnoculturale din epoca fierului (Третьяков 1962, 6). Pentru epoca respectivă ar fi, deci, necesară utilizarea întregului complex de indicii și analiza detaliată a acestuia, conturând toate variantele locale ale culturii ce pot fi caracteristice unei singure comunități etnice.

Creșterea numerică a „seturilor” de „indicii etnicizante” nu a creat decât o situație haotică în interpretarea arheologică. Fiecare cercetător își înainta propriul set de parametri, pe care îl „acomoda” scopurilor cercetării. Intensificarea lucrărilor arheologice și cantitatea enormă de material arheologic pus la dispoziția specialiștilor complica și mai mult situația în acest sens. Astfel, era necesară trecerea de la abordarea „etnoteritorială” (Клейн 1991, 145) cu metoda „indiciilor etnici-

zante” spre o concepție complexă, care să permită întregului ansamblu de vestigii culturale să „participe” la definirea unor relații etnice. Din aceste considerente se revine la „clasica” definiție a lui A.Ia. Briusov amintită mai sus.

Pentru abordarea „complexă” a culturii arheologice și, deci, a interpretării sale etnice, cel mai relevant pare a fi studiul lui Yu.N. Zaharuk, care perfecționează în detalii concepția lui A.Ia. Briusov, apropiindu-se mult de concepția lui V.G. Childe (Клейн 1991, 150; Ганжа 1987, 148).

Analiza „complexă” a lui Yu.N. Zaharuk venea să combată teoria „indiciilor etnicizante”, care se axa doar pe câțiva indicatori diagnostici în definirea unei culturi arheologice sau a comunității pe care o reflectă. Cercetătorul kievean înaintea noțiunea de complex arheologic de monumente (în continuare – CAM) drept unitate primară în cercetarea arheologică și instrument de analiză istorico-arheologică. CAM trebuie să includă așezarea și necropola corespunzătoare acesteia, din care fac parte toate celelalte elemente: uneltele și armele, ceramica, resturile floristice și faunistice, podoabele, piesele de artă și de cult, formele așezărilor și locuințelor, ritualul și construcțiile funerare. Taxonomia etnico-arheologică a lui Zaharuk impunea o succesiune ierarhică de forma: *complexul arheologic de monumente (CAM) - tipuri de CAM - ansamblu de tipuri de CAM - cultură arheologică*. Aceasta din urmă reprezintă ansamblul complexelor de același tip legate spațial și temporal, și reflectă evoluția istorică a unui grup de triburi înrudite (Захарук 1964, 22-26, 39). Merită de menționat că anume CAM, în viziunea lui Yu.N. Zaharuk, este monoetnic (Захарук 1964, 26), poziție clar formulată în definiția dată culturii arheologice: „ansamblu de monumente (complexe) arheologice de un anumit tip interconectate teritorial și cronologic, care reflectă răspândirea teritorială și etapele dezvoltării istorice a unui grup de triburi înrudite care vorbesc dialectele unei limbi” (Захарук 1964, 39).

O critică convingătoare la adresa modelului înaintat de Yu.N. Zaharuk vine din partea cercetătorului L.S. Klejn, care făcând un șir de referințe la datele etnografiei, dezaprobă ideea despre caracterul monoetnic al CAM și a culturii arheologice. Această critică se adresează, în primul rând, afirmației lui Yu.N. Zaharuk că „istoria societății umane niciodată n-a cunoscut grupări sociale pur gospodărești, religioase, rasiale sau politice, care ar exista separat sau paralel cu comunitățile etnice. Acestea prezintă doar anumite părți ale funcționării comunităților umane, care întotdeauna se manifestă într-o formă etnică corespunzătoare” (Захарук 1964, 13-14). L.S. Klejn menționează, în schimb, că „...istoria nu cunoaște nici comunități pur etnice, care ar fi existat separat sau de rând cu cele gospodărești, politice etc. Istoria n-a cunoscut astfel de grupări pure, dar știința le separă din mediu și le prelucrează pentru cercetare. Și în acest sens, este pe deplin corect să se analizeze grupările religioase, gospodărești etc. ca „de aceeași semnificație cu cele etnice” (Клейн 1991, 152).

De la sfârșitul anilor 60 abordarea etnicizantă a culturii arheologice intră în faza declinului (Ганжа 1987, 149). O atare situație a fost determinată atât de im-

punerea unei viziuni mai complexe asupra culturii și factorilor care îi stimulează uniformizarea și diferențierea, cât și de conturarea unor analize multilaterale a fenomenului etnicității. Are loc o debarasare treptată de paradigma etnică în arheologia sovietică.

Majoritatea cercetărilor prevedeau un impas în orice încercare de a elucida procesele etnice prin materialul arheologic. Încă P.N. Tretjakov indica asupra unui fond factologic insuficient deținut de arheologie, din care motiv nu se reușește o soluție mai corectă a problemelor etnogenetice (Третьяков 1962, 6). O poziție mai convingătoare o exprimă L.S. Klejn, conform căruia cercetările corecte din punct de vedere metodic se realizează treptat, astfel încât etapa analizei formale (critica surselor, clasificarea și sistematizarea materialelor) precede istoricește și metodic etapa interpretării. Noțiunile care trebuie incluse la prima etapă nu trebuie să depindă de rezultatele care pot fi obținute doar la a doua etapă (Клейн 1991, 152). Același autor conchidea, analizând ineficiența numeroaselor studii, care nu aduc nimic nou, ci doar argumente sărace și contradictorii, că în cadrul metodologiei vechi și a practicii obișnuite de cercetare, problema aspectului etnic al culturii arheologice nu poate fi rezolvată. Astfel, se cere schimbat principiul abordării (Клейн 1991, 153).

Una din soluții, formulată de A.Ia. Briusov și P.N. Tretjakov, consta în analiza diferențiată a corespunderii culturii arheologice cu o comunitate etnică în funcție de epocă (Третьяков 1962, 7). Spre exemplu se opina că procesele de diferențiere și partajare etnică cedează, începând cu epoca fierului, în fața celor de integrare, asimilare și consolidare etnică. În cadrul cercetărilor etnogenetice pentru această epocă nu se poate rezuma la analiza unei singure culturi arheologice sau grup etnic, ci urmează să se studieze procesul în proporții mai largi, luând în considerație toate procesele istorice, în care s-a realizat acesta. Astfel, în cadrul studiului culturii unei comunități etnice vechi este necesară și analiza comunităților învecinate (Третьяков 1962, 15).

Soluțiile înaintate de P.N. Tretjakov pot fi comparate cu tendința prezentă în etnografie de a trata comunitățile etnice, care aparțin diferitelor perioade istorice, în mod diferențiat. Aici s-a propus o tipologie istorică a comunităților etnice: arhaice, antice, medievale și moderne, toate având diferite criterii care le definesc (Крюков 1986, 58-69).

Se mai sublinia necesitatea unor elaborări metodologice speciale pentru chestiunea corespunderii complexelor arheologice cu comunitățile etnice în perioadele mai recente (epoca târzie a fierului, faza timpurie a perioadei medievale) ori probabilitatea acestei corespunderi crește în funcție de vechimea culturilor (Каменецкий 1970, 35-36). Desigur, și această ademenitoare „corespundere crescândă” a lui Kamenetski nu rămâne decât o ipoteză.

Aspectul etnic al culturii arheologice prezintă interes nu atât prin sine însuși cât printr-un context mai larg, mijlocit de prezența unei anumite legături dintre complexul cultural integru al unei anumite societăți ori regiuni și, pe de o par-

te trăsăturile culturii exprimate arheologic, iar pe de alta – acele trăsături, care evidențiază specificul etnic (Арутюнов, Хазанов 1979, 141). Aceeași autori, sub influența teoriei etnosului a lui Iu. Bromley, sesizau că în calitate de indicator diagnostic etnic nu poate fi utilizat vreun element izolat al culturii arheologice, iar în unele cazuri nici chiar complexe întregi nu se pot utiliza în acest sens (Арутюнов, Хазанов 1979, 142).

Treptat, în literatura științifică sovietică devine populară ideea, conform căreia interacțiunea dintre culturi oferă celei mai mari părți dintre particularitățile etnice un caracter relativ. Aceste particularități se pot manifesta ca o proprietate comună a unui grup de unități etnice, deosebindu-l de un alt grup de unități de același tip. Într-o oarecare măsură, dacă nu toate, apoi cea mai mare parte a elementelor culturii sunt relativ specifice. De aceea, drept trăsături relativ specifice ale unei comunități etnice, se pot considera doar acele trăsături, care deosebesc această comunitate în primul rând de comunitățile, cu care ea realizează un contact relativ permanent (Бромлей 1973, 65; Третьяков 1962, 15).

Interes prezintă ideile etno-arheologice expuse într-un studiu semnat de P.M. Kožin la sfârșitul anilor '80. Autorul menționează, că asemănarea complexelor ceramice poate indica asupra unității culturii în zona de răspândire a lor, iar prin aceasta – asupra manifestărilor comunității etnoculturale (Кожин 1989, 55). Pentru elucidarea legăturilor genetice dintre complexe de ceramică și a cauzelor asemănării între ele, este destul de fertilă studierea ceramicii ca produs al creației meșterilor, care confecționau ceramica după anumite reguli, ce puteau fi comune ori diferite. Procesul cercetării producției ceramice trebuie să se bazeze pe acele date, care se pot obține, analizând obiectele ceramice înseși, cât și materialele etnografice clasificate și comparate într-un mod corespunzător cu cele antice (Кожин 1989, 56).

În viziunea lui P.M. Kožin, pentru evidențierea în cadrul obiectelor ceramice a particularităților determinate de mediul etnic, urmează a fi formulate principiile caracterizării veselei ca obiect al uzului gospodăresc și al deciziilor tehnologice, pe care le adoptă indivizii.

Același cercetător menționează că simplitatea, rapiditatea și ușurința relativă a prelucrării argilei și posibilitatea verificării pe cale experimentală, cu ajutorul arderii a proprietăților vaselor, a condus la faptul, că producția ceramică obținea ușor un caracter omogen chiar și în acele colective umane, în a căror cultură materială aceasta a fost adusă din afară. Din aceste considerente, un șir întreg de particularități tehnologice ale ceramicii timpurii (și nu doar ornamentarea ei) pot fi analizate ca indicatori diagnostici etnici sau manifestări ale specificului etnic în cadrul culturilor vechi. În esență, vesela ceramică reacționa destul de clar în procesul evoluției sale la condițiile ecologice în schimbare, la specificul economic gospodăresc, la viața social-culturală și dezvoltarea diferitelor particularități specifice ale vieții cotidiene a comunităților arhaice. În același timp, atingând un anumit stadiu de dezvoltare, când arealul utilizării sale în anumite colective își

atingea limita maximă, ceramica începea să fie reprodusă în forme neschimbate și constante. De aceea, pentru transformări esențiale în producția ceramică a comunităților respective, erau necesare metamorfoze accentuate în cadrul sferelor gospodărești, economice, sociale, și ale vieții de zi cu zi. Importantă ni se pare și afirmația că în cazul predominării formelor casnice ale olăritului, executorii, introducând anumite forme noi de vase, evitau inovațiile tehnologice. O astfel de conservare constantă a tradițiilor în producție era posibilă doar în condițiile păstrării unei mase de populație uniforme sub aspect etnic (Кожин 1989, 60-61).

Importanța elementelor componente ale vaselor ceramice pentru depistarea diagnosticității etnice este destul de variabilă în context temporal, spațial, climateric etc. Specificul tehnologic se poate manifesta, în unele cazuri, mai mult prin modelarea gurii și fundului vaselor, alteori – în cea a formei, iar de cele mai multe ori – în realizarea decorului. Specificul etnic se evidențiază mai clar în elementele prelucrării aspectului exterior al vaselor, în general. Se consideră că manifestarea evidentă a specificului etnic în ceramică devine o caracteristică mai ales pentru neolitic, epoca bronzului și epoca timpurie a fierului (Кожин 1989, 63).

O atenție deosebită pentru investigațiile etnoarheologice merită definirea dată de P.M. Kožin noțiunilor de unitate ori apropiere „etică” și „etnoculturală”. Aici prezintă interes diferențierea dintre aceste două. Așadar, prin „unitate etnică” în cadrul materialului arheologic se înțelege un anumit gen de manifestări culturale, în limitele cărora se poate demonstra continuitatea genetică a unei anumite populații într-un anumit cadru temporal și interacțiunea permanentă a tuturor grupurilor, care intra în componența populației vii la fiecare etapă cronologică dată. „Apropierea etnică” desemnează, în același context, o manifestare a unor contacte destul de constante între unitățile etnice învecinate. Un alt caracter este atribuit „comunităților etnoculturale.” În cadrul acestora ar intra monumentele lăsate pe un vast teritoriu, pe parcursul unei perioade îndelungate de către diverse comunități etnice, între care putea exista periodic o formă sau alta de apropiere, în același timp manifestându-se divergențe, legate de izolarea îndelungată a anumitor grupuri. În așa mod, arealul etnocultural poate corespunde celor două nivele ale taxonomiei arheologice: cultură arheologică și comunitate etnoistorică (Кожин 1989, 66).

Cercetând etnicitatea în cadrul culturii materiale trebuie să accentuăm faptul, că activitatea umană și rezultatele acesteia sunt aceleași ca esență și diverse după formă la diferite comunități umane. Astfel, diferențele între etnii sunt, în fond, diferențe între culturi. Cultura materială conține prin elementele sale o diversitate etnoinformațională. Informația imprimată în obiectele materiale, „citită” într-un mod anumit în contextul general al unei culturi, care determină activitățile umane concrete deosebește cultura materială a diferitor popoare (Апутьюнов 1989, 6).

Elementele culturii materiale se pot manifesta în mod diferit în calitate de purtători ai proprietăților etnice, mai ales în fazele timpurii ale dezvoltării social-istorice (Бромлей 1983, 223-227). Dinamica social-economică determină și progresul tehnologic, care influențează evoluția culturii materiale, supusă și im-

pactului unor culturi mai avansate. Astfel, cu cât este mai înalt nivelul dezvoltării producției, cu atât mai slab este specificul etnic în cadrul culturii materiale.

După V.M. Masson, structura nivelului teoretic interpretativ al arheologiei, poate include două „blocuri”: 1) interpretarea sociologică, în cadrul căreia se reconstituie structurile economice, sociale și ideologice; 2) interpretarea etnoculturală, constând din două planuri – reconstituirea raporturilor etnice și a modului de viață, inclusiv viața cotidiană în special (Массон 1976, 13). Asemenea structură corespunde sarcinii studierii „legităților evoluției obiectelor culturii materiale și a structurilor societății, care-și găsesc reflectare în aceste obiecte” (Массон 1976, 11). V.M. Masson înclină mai mult spre o abordare culturologică, cerând utilizarea pe larg a analogiilor etnografice.

Astfel, interpretarea istorică poate fi începută doar atunci când etapa „formală” a cercetării a fost încheiată definitiv. Prin etapa „formală” se înțelege ansamblul de operații, care cuprinde: descrierea, clasificarea, definitivarea schemelor cronologice relative și absolute (Каменецкий и др. 1975, 101), adică studiul materialului arheologic. În ce privește interpretarea etnică sau etnoculturală a artefactelor, ea se poate înfăptui doar după definitivarea formării unor modele plauzibile de interpretare social-istorică.

Principiile teoretice expuse mai sus, deși acceptate deseori declarativ, nu au fost aplicate pe scară largă în studiile arheologilor sovietici. Ori, o aspirație teoretică nu poate fi îndreptățită fără a fi pusă în practică. Cu toate acestea, arheologia sovietică ne-a pus la dispoziție o experiență teoretică fundamentală, care poate stimula diverse cercetări etno-arheologice și interpretări etnice a materialului arheologic.

Vom încheia prezentul articol opinând că interpretarea etnică a vestigiilor arheologice, la momentul actual, nu trebuie conformată unor curente și paradigme izolate, exprimate atât în Est cât și în Vest. Este necesară o sinteză a acestora, fapt care ar facilita stabilirea principiilor contextuale de cercetare interpretativă a materialului. Unele abordări pot fi valabile pentru anumite contexte arheologice și istorice concrete. De aceea, pe lângă evaluarea cadrului teoretic general al interpretărilor etnice în arheologie, rezultate concrete și modele noi pot fi furnizate de adaptarea acestui cadru la situații arheologice delimitate clar din punct de vedere teritorial și cronologic.

Bibliografie

Dolukhanov, P.M. 2005, *Archaeology in Russia and its impact on archaeological theory*. In: (Ed. by Peter J. Ucko) *Theory in archaeology. A world perspective*, Routledge (London and New York), 321-336.

Артамонов, М.И. 1948, *Этнография Скифии*. В сб.: Учёные записки Ленинградского Университета, вып. 85, Ленинград, 134-149.

Артамонов, М.И. 1949, *К вопросу об этногенезе в советской археологии*. В сб.: КСИИМК, вып. 29, Москва.

Арутюнов, С.А. 1989, *Народы и культуры. Развитие и взаимодействие*, Москва.

Арутюнов, С.А., Хазанов, А.М. 1979, Проблема археологических критериев этнической специфики, СЭ 6.

Брюсов, А.Я. 1952, Очерки по истории племён Европейской части СССР в неолитическую эпоху, Москва.

Брюсов, А.Я. 1956, Археологические культуры и этнические общности, СА 26.

Бромлей, Ю.В. 1973, Этнос и этнография, Москва.

Бромлей, Ю.В. 1983, Очерки теории этноса, Москва.

Ганжа, А.И. 1987, Этнические реконструкции в советской археологии 40-60 гг. как историко-научная проблема. В сб.: Исследование социально-исторических проблем в археологии. Сборник научных трудов, Киев, 137-158.

Захарук, Ю.Н. 1964, Проблемы археологической культуры, Археология 17, 12-42.

Каменецкий, И.С. 1970, Археологическая культура – её определение и интерпретация, СА 2.

Каменецкий, И.С., Маршак, Б.И., Шер, Я.А. 1975, Анализ археологических источников (возможности формализованного подхода), Москва.

Клейн, Л.С. 1991, Археологическая типология, Ленинград.

Кнабе, Г.С. 1959, Вопрос о соотношении археологической культуры и этноса в современной зарубежной литературе, СА 3.

Кожин, П.М. 1964, О технике выделки фатьяновской керамики. В сб.: КСИА (М), вып. 101, Москва, 53-58.

Кожин, П.М. 1989, Значение керамики в изучении древних этнокультурных процессов. В сб.: Керамика как исторический источник, Новосибирск.

Крюков, М.В. 1986, Ещё раз об исторических типах этнических общностей, СЭ 3.

Массон, В.М. 1976, Экономика и социальный строй древних обществ, Ленинград.

Токарев, С.А. 1949, К постановке проблем этногенеза, СЭ 3.

Токарев, С.А., Чебоксаров, Н.Н. 1951, Методология этногенетических исследований на материале этнографии в свете работ И.В. Сталина по вопросам языкознания, СЭ 4.

Третьяков, П.Н. 1962, Этногенетический процесс и археология, СА 4.

Формозов, А.А. 1957, Могут ли служить орудия каменного века этническим признаком? СА 4, 66-74;

Формозов, А.А. 1959, Этнокультурные области Европейской части СССР в каменном веке, Москва.

Фосс, М.Е. 1952, Древнейшая история Севера Европейской части СССР. В сб.: МИА, вып. 29, Москва.

L'interprétation ethnique dans l'archéologie soviétique. Aspects théoriques

Résumé

Au milieu du XXe siècle, une régénération de l'intérêt pour la corrélation entre les cultures archéologiques et formations ethniques s'observe particulièrement dans l'historiographie soviétique. La recherche d'une nouvelle paradigme a attiré des spécialistes archéologues et ethnologues comme M.E. Foss, M.I. Artamonov, S.A. Tokarev, A.Ya. Briusov, P.N. Tretjakov etc. Les débats théoriques ont provoqué l'émergence d'une diversité des conceptions (ethno-territoriale et ethno-complexe). Les modèles théoriques réalisés par A.Ya. Briusov, Yu.N. Zacharouk, L.S. Klejn et P.M. Kožin présentent une grande intérêt pour les recherches ethnoarchéologiques.

Andrei Corobcean, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici, 60, MD-2009 Chişinău, Republica Moldova